

Bálint Bernadett

METAMODERN < = > MODERN^{POSZT}MODERN

Az utóbbi időszakban hazánkban is felerősödtek azon tudományos diskurzusok, amelyek a posztmodern utáni elméleti keretrendszerek lehetőségeit tematizálják. Ennek nem elhanyagolható forrása az elmúlt két évben nagy figyelmet kiváltó *Címtelen föld – Fiatal erdélyi metamodern líra*¹ című antológia, melynek kiáltványszerű előszavában a szerkesztők rövid elméleti bevezetőt tartanak a metamodern jelenségéről, a fogalom lehetséges alkalmazhatóságáról. A posztmodern megkérdőjelezése az elmúlt évtizedekben egyre növekvő mértékben foglalkoztatta a hazai teoretikusokat, gondoljunk csak Sári B. László *Mi jön a posztmodernre?*² című monográfiájára vagy Hegyi Pál: *Az amerikai fenségesről*³ című kötetére, amelyek – ugyan amerikai szépirodalommal foglalkoznak – vitaindítóként is szolgálhatnának a hazai tudományos diskurzusban. Ugyanis ezen elméleti területen egyelőre nem érezni azt, hogy a poszt-posztmodernről számontartható viták lennének, inkább csak egy-egy jelenség vizsgálatára szűkül a diskurzus, mint az újrealizmus, a poszt-ironia esetében, vagy egészen új elméleti megközelítések kerülnek elő, mint a poszt- és transzhumanizmus,⁴ de a posztmodern feldolgozására és főként meghaladására alig történt szisztematikusnak nevezhető kísérlet. Bizonyára ennek az az oka, hogy a posztmodern nem látható (és nem is volt soha) olyan, többnyire koherens eszmetörténeti egységként, amelynek jellemzőit illetően konszenzus van. Hiányoznak és mindig is hiányoztak a posztmodern olyan elméleti, módszertani és szintetizáló posztulátumai, amelyek lehetővé tennék/tették volna a különböző művészeti, gazdasági, szociokulturális, társadalmi stb. változásokra adható

- 1 ANDRÉ Ferenc – HORVÁTH Benji, *Metamodernizmus az erdélyi fiatal lírában = Címtelen föld. Fiatal erdélyi metamodern líra*, szerk. ANDRÉ Ferenc – HORVÁTH Benji, Fiatal Írók Szövetsége, Budapest, 2020, 5–22.
- 2 SÁRI B. László, *Mi jön a posztmodernre? Változatok a posztmodern utáni amerikai fikciós prózára*, Balassi, Budapest, 2021.
- 3 HEGYI Pál, *Az amerikai fenségesről: a puritanizmustól a metamodernig*, Eötvös, Budapest, 2021.
- 4 Ehhez elég csak az elmúlt időszak hazai tudományos törekvéseit tekintetbe venni. A Helikon folyóirat *Próza a posztmodern (próza) után* 2018/3-as számában, a 2021/2-es *Realizmusokban*, A Prae 2017/1-es *Antropocén* című tematikus lapszámában, valamint a Forrás 2022/7–8, *Metamodern(?)* című számában ezen diskurzusok megnyitására történik kísérlet.

válaszok egységesítő diszkurzív megjelenését. Nem véletlen, hogy számos teoretikus kérdőjelezi/kérdőjelezte meg azt, hogy egyáltalán létezik-e valahol térben és időben, ezzel egyszerre kitágítva és delegitimálva a posztmodern diskurzuson belüli polémiaikat. Fontos és termékeny viták ezek, de éppen lezárhatatlanságuk okán tűnik képtelenségnek az utánról, a poszt-posztmodernről beszélni. A másik nehézség az időbeli közelségből adódik. Az idővel kapcsolatban nemcsak az okozza a problémát, hogy csupán ötven-hetven éve beszélünk a posztmodernről (hazai kontextusban ez jóval kevesebb), hanem arról is, hogy a kortárs szépirodalmi trendekkel összefüggő elméleti tendenciákat megállapítani önmagában kockázatos gyakorlat. Ha a posztmodern vizsgálatát a patológiához hasonlítjuk, akkor a poszt-posztmodern kutatása sokkal inkább a traumatológiával rokonítható. A poszt-posztmodern vizsgálata tünetek (egyres szövegek, jelenségek) gyors megállapítását igényli, és a diagnózis felállítása után valamiféle koherens tendencia leírására volna szükség. Ezzel szemben a posztmodern analízis (már a történeti távlatból adódóan is) mélyrehatóbb és kiterjedtebb lehet, egy időben fókuszálva egy periódus gazdasági, politikai, kulturális jelenségeinek indikátoraira és hatásaira. Az élő irodalom vizsgálata során azonban – a láthatóság hiányában is – nehéz egyetlen koherens teóriát felépíteni, éppen ezért egymással versengő elméletek léteznek párhuzamosan, amelyek részegységeket fednek le és különböző megközelítési módokat kínálnak egyes jelenségek potenciális megértéséhez. Éppen ezért problémás a posztmodern ugyan távolról sem egységes, de következetesnek tűnő „egészével” szemben hasonló súlyú elméleti keretrendszert felállítani.

A jelen perspektívájából úgy tűnik, hogy a Robin van den Akker és Timotheus Vermeulen által először egy jegyzetben megfogalmazott metamodern⁵ megpróbálja ernyőszerűen átfogni a 21. század társadalompszichológiai, esztétikai, kulturális jelenségeit, valamint megoldási utakat kínál olyan tendenciák megértésére, amelyekre a posztmodern eszköztára, fogalomkészlete (amennyiben beszélhetünk ilyenekről) kevésnek bizonyul.

Jelen tanulmány elsődleges célkitűzése, hogy – kísérleti szempontból – elhelyezze a metamodern azon lineáris történeti skálán, amely önmagában megkérdőjelezhető, de használhatónak bizonyulhat az átláthatóság szempontjából. A kísérlethez Ihab Hassan *A posztmodern*

egy lehetséges fogalma felé⁶ című szövegében található táblázatot veszem alapul. Az általa felállított, modernre és posztmodernre vonatkozó paraméterek éppen azért érdekesek, mert a posztmodern diskurzus más teoretikusaihoz képest a modernség horizontjából, a rendszerezhetőség elvével közelít a tárgyterülethez és annak leírásához. Olyan „látszatstruktúrát” dolgoz ki, amely az adott kategóriákon belül alkalmazhatónak tűnhet más eszmetörténeti egységekre is. Hassan táblázatát tehát kiegészítem a metamodernre jellemző tulajdonságokkal, hogy az általa megadott posztmodern attribútumoktól el lehessen különíteni azt, vagy éppen érzékeltetni a metamodern modern és posztmodern közötti oszcillatorikus működésmódját.

I.

Raymond Williams a kultúra meghatározásakor⁷ három tényezőt állapít meg, amelyek nélkülözhetetlen szempontként alkalmazandók egy kulturális közeg kritikai vizsgálatakor. Az első az eszményi meghatározás, amely az emberi tökéletesedés folyamataként értelmezi a vizsgálat tárgyát képező kultúrát, és abban keresi az időn kívül álló, állandó értékeket. Második meghatározása a kultúrát olyan dokumentumok összességének tekinti, amelyek „rögzítik az emberi tapasztalatokat és gondolatokat”.⁸ Végezetül a kultúra mint az emberiség egészében bekövetkezett fejlődés mementója Williams szerint elhanyagolhatatlan vizsgálati szempontja a társadalmi meghatározottsága, azaz az életmód, az intézményrendszer, egy adott generáció életvitelének és értékeinek vázlata. Az, amit Raymond Williams *structure of feeling*nek⁹ nevez, egy térben és időben kívülálló ember számára a jelenlét hiányában nem érthető meg, ugyanis „Igazán tartalmas ismeretünk az általános szerveződéscről csak saját korunkra és hazánkra nézve lehet” (36). Az egymást követő nemzedékek korábbi mintázatokat adaptálnak, de a szociális tapasztalatok olyan reakciókat hívnak életre [*interrelating continuity*],

6 Ihab HASSAN, *A posztmodernizmus egy lehetséges fogalma felé*, ford. TÖRÖK Attila = *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása. Szöveggyűjtemény*, szerk. BÓKAY Antal – VILCSEK Béla, Osiris, Budapest, 2002.

7 Raymond WILLIAMS, *Kultúra*, ford. PÁSZTOR Péter = *A kultúra szociológiája*, szerk. WESSELY Anna, Osiris, Budapest, 2003.

8 *Uo.*, 33.

9 WILLIAMS, *Structures of feeling* = *Uő.*, *Marxism and literature*, New York, Oxford University Press, 1977.

amelyek új érzésstruktúrákat alakítanak ki, ezáltal a kulturális artikuláció folyamatosan új formákat ölt.¹⁰ Fredric Jameson szintén ilyen folytatólágosságról beszél, amikor azt mondja, hogy az emberek egy periódusban a változást ugyan kollektíven érzékelik, de csak fokozatosan ismerik fel annak kiterjedtségét. Ezen a ponton hivatkozik Marxra, aki szerint „a jövő magjai már léteznek a jelenben, és azokat fogalmilag el kell különíteni tőle, egyfelől elemzéssel, másfelől a politikai gyakorlattal”.¹¹ Amennyiben az irreleváns politikai agressziót figyelmen kívül hagyjuk (és miért tennénk ennek ellenkezőjét), foglalkozhatunk a kulturális változások mibenlétével, ami a jövő magjaiban és azok elemzésében áll. Az aktualitás problematikussága a szenzitivitásban és az intézményesült háttér hiányában áll, azaz abban, hogy a még nem kanonizálódott elméletek számos vitát indíthatnak, amelyek progresszivitása ugyan megkérdőjelezhetetlen, de ezen szöveg nem kíván öncélú polemizálás tere lenni.

A kiáltvány jellegű *Notes on Metamodernism* első bekezdésében motorként Barack Obama *Yes, we can change* című beszédéből emel ki egy részletet. Ez a gesztus nem csupán azért jelentőségteljes, mert Obama beszédével igyekszik legitimálni a változásra való képességet (ami egy képviseleti beszéd hatásába vetett bizalmat tekintve naivitásra vall), hanem egyrészt politikai állásfoglalásként is értékelhető, másrészt kifejezi a metamodern azon megállapítását, hogy az embert mint társadalmi lényt (*zóon politikon*) érő benyomások között nincs hierarchikus viszony. A metamodern szerint az emberi megismerés szempontjából ugyanolyan értéken áll a magaskultúra [*high culture*] és populáris kultúra [*mass* vagy *popular culture*]. A benyomások és kulturális termékek el nem különbözödése fontos a metamodern inkorporáló kulturális felfogásában. Ez az inkorporáció a kultúratudományok (*cultural studies*) felől közelít tárgyhához, azaz keresi a társadalmi-politikai mozgalmak, gazdasági berendezkedések és a kortárs népszerű kultúra összefonódásait.¹²

10 „For structures of feeling can be defined as social experiences in solution, as distinct from other social semantic formations which have been precipitated and are more edentely and more immediatly available.” [Az érzésstruktúrákat olyan működő közösségi tapasztalatként definiálhatjuk, amely távol áll más, könnyen leírható és elérhető társadalomszemantikai formációktól.] Raymond WILLIAMS, *Uo.*, 133–134.

11 Fredric JAMESON, *A posztmodern elméletei = Uő., A posztmodern, avagy a kései kapitalizmus kulturális logikája*, ford. DUDIK Annamária Éva, Noran Libro, Budapest, 2010, 80.

12 FODOR Péter – KÁLLAI Sándor, *Cultural studies = Média- és kultúratudomány*, szerk. KRICSFALUSI Beatrix – KULCSÁR SZABÓ Ernő – MOLNÁR GÁBOR Tamás – TAMÁS Ábel, Ráció, Budapest, 2018, 27.

A *meta* előtagot Platon *metaxis* fogalmából vezetik le, amely Erósz létének köztességére utal. Erósz nem isten és nem ember, nem szép, de nem is rút, halandó és halhatatlan, létében két végpont között ingaként oszcillál.¹³ A metamodern számára nem csupán azért találó Erósz kijelölése mitológiai viszonyulási pontként, mert a közöttiséget [*inbetweeness*] közvetíti, ami a 21. századi lét meghatározó affektusa, hanem a félisten által képviselt idealizmus és naivitás is ráíródik a metamodern beállítódásra, azaz a végső szépség megismerhetőségének lehetőségét ígéri. Hiszen Diotima így fogalmaz:

Mert ez a helyes út a szerelem ismeretéhez, akár magától megy valaki, akár más vezet oda: elindulni az itteni szépségektől s annak a végső szépségnek a kedvéért egyre magasabbra emelkedni, mint egy lépcső fokain, egy szép testről a kettőre, s kettőről valamennyire, s a szép testektől a szép foglalatosságokra, a szép foglalatosságokról a szép tudományokra, míg végül a tudományoktól feljut arra a tudományra, amely nem más, mint az önmagában való szépségnek a tudománya, s akkor végre megismeri a szépséget a maga valójában.¹⁴

Vermeulen és van den Akker nem beszélnek a maga valójában megismerhető szépségről, de a megismerés szándéka a metamodern narratíva központi részét képezi. A *meta* előtag jelöli az oszcillációt modern és posztmodern beállítódás között. Teret enged a romanticizmusnak, de tisztában van a nagy narratívák elégtelenségével, törekszik a megismerésre, de tudja, hogy a világ nem megismerhető. Olyan ellentétes fogalom párokkal operál, mint informált naivitás, pragmatikus idealizmus vagy moderált fanaticizmus.¹⁵ Az oszcilláció ingaszerű mozgása

13 „To speak of metaxy, thus, is to speak of a movement between (opposite) poles: not a binary so much as a continuum that stretches from one to the other, not a balance but a pendulum swinging between various extremes. We infer the notion of metaxy not to in order describe the human condition, let alone prescribe a model for artistic production, but to try to grasp the sensibility of the metamodern condition, to comprehend what it means to experience and live in the twenty-first century.” VERMEULEN–GIBBONS–VAN DEN AKKER, *I. m.*, 32.

14 PLATÓN, *A lakoma = Platón válogatott művei*, ford. TELEGDY Zsigmond, Európa, Budapest, 1983, 211 c–d, 199.

15 „We see this manifest as a kind of informed naivety, a pragmatic idealism, a moderate fanaticism, oscillating between sincerity and irony, deconstruction and construction, apathy and affect, attempting to attain some sort of transcendent position, *as if* such a thing were within our grasp. The metamodern generation understands that we can be both ironic and sincere in the same moment; that one does not necessarily diminish the other.” [Ezt informált naivitásként, pragmatikus idealizmusként, moderált fanaticizmusként

egyszerre feltételez folyamatos nézőpontváltást és implikál el nem köteleződést. Ez a dinamizmus egyaránt vonatkozik a technikai médiumok által kínált centrifugális figyelemkényszerre, a különböző társadalmi normáknak való megfelelésre, a szubjektum osztottságára, a szépirodalomban pedig a stílusváltás és -keverés lehetőségére. A metamodern deskriptív és nem preskriptív, a 21. század érzésstruktúráját és tapasztalatait szeretné rögzíteni. A *meta* előtaghoz kapcsolódva olyan fogalmakkal határozza meg magát, mint a *with* (vele), a *between* (között) és a *beyond* (túl). A viszonyfogalmak a metamodern posztmodernnel és modernnel való korrelációját tükrözik. A posztmodern tapasztalatait felhasználva, de azt meghaladva/beépítve nyúlik vissza korábbi formákhoz, stílusokhoz, technikákhoz. A tapasztalatok felhasználása nem kizárólag eszmetörténeti szintézist jelent, hanem a techné (alkotás, írás, gyakorlat) értelmében a szerzők elkülönítik az *upcycling* és a *recycling* fogalmát. Míg a *recycling* környezetvédelmi kontextusban az újrafelhasználást jelöli (a zöld borosüvegekből zöld borosüveg lesz), az *upcycling* az újrahasznosításra, a rekontextualizációra vonatkozik¹⁶ (a műanyag flakonból télikabát lesz). A vonatkozó szövegrész azt állítja, hogy míg a posztmodern paródia vagy pastiche formájában használta fel [*recycling* vagy *downcycling*] a korábbi formákat, addig a metamodern igyekszik újrahasznosítani [*upcycling*] azokat, hogy „új jelentésréteget adjanak a jelennek”:

A kortárs irodalom ezen trendjei túlmutatnak azon, amit a régi formák, konvenciók és technikák újrahasznosításáról gondoltunk. Amíg a posztmodern paródia és pastiche formájában használta fel nagy mesterek szövegeit és a popkultúrát, addig a metamodern művészet kirángatja a történelem szemétkupacából azokat az elemeket, amelyek lehetővé teszik számukra, hogy általuk új jelentést adjanak a jelennek és újragondolják a jövőt.¹⁷

---

látjuk megnyilvánulni, oszcillál komolyság és irónia, konstrukció és dekonstrukció, érzékenység és érzéketlenség között, megpróbál elérni egy transzcendens pozíciót, mint ha ez egyáltalán lehetséges volna. A metamodern generáció tisztában van azzal, hogy ugyanazon megnyilvánulásban egyszerre lehetünk ironikusak és komolyak; az egyik nem zárja ki a másikat.] VERMEULEN–GIBBONS–van den AKKER, *I. m.*, 32.

16 <https://www.forgerecycling.co.uk/blog/what-is-the-difference-between-recycling-and-upcycling/>

17 „These trends in contemporary literature point towards that what might be understood as the ‘upcycling’ of past styles, conventions and techniques. Whereas the postmoderns ‘recycled’ popular culture, canonised works and dead Masters by means of parody or pastiche, metamodern artists – from writers to artists in a broader sense – increasingly

Azonban ezen a ponton úgy tűnik, hogy a szerzőpár figyelme elsiklik afelett, hogy a formák, alakzatok, szövegek újbóli felhasználása (inter-textualitás, interreferencialitás) kortól függetlenül ír rá és ír át jelentéseket, legyen az paródia, pastiche, parafrázis vagy csak egyszerűen idézet. Amennyiben nem szövegelemek átemeléséről, hanem formákhoz való visszatérésről van szó, ugyanez a resignifikáció megy végbe kortól, korszaktól és uralkodó irányzattól függetlenül. A különbség inkább abban áll, hogy a metamodern líra komolyan vesz olyan formákat (időmértékes verselés, kötött versforma), amelyekhez a posztmodern inkább ironikusan állt. Az ezredforduló utáni néhány évet jelölik ki a metamodern korszak kezdőpontjának, amikor a milleniumi generáció nagykorúvá vált. A 80-as és 90-es években felnövekvő nyugati generáció kulturális fejlődésére nagy hatással voltak az olyan animált *sitcomok* (szituációs komédiák), mint a *South Park* vagy a *Family Guy*. Ezen sorozatok alapvető beállítódása a cinizmus és irónia, amely a meglévő társadalmi normákat és tabukat tette a humor tárgyává. A metamodern egy bemutatkozó tanulmányában¹⁸ fontosnak tartják kiemelni a kulturális szocializáció *sitcomok* által kiváltott hatását az x és az y generációra, ugyanis számu(n)kra az irónia alapvető beállítódásként rögzült, és többek között ezért alakulhatott ki a társadalom ezen korcsoportjában a komolyság, a konstruktivitás, az őszinteség iránti vágy. Tehát a *beyond* és a *with* után a *between* a metamodernre mint a történetileg meghaladott posztmodern utáni időszakra utal.

II.

Ihab Hassan egy táblázatban mutatta be a modernizmus és a posztmodernizmus általa lényegesnek tartott különbségeit.¹⁹ Ugyan a közel negyven változó magyarázatát nem fejtette ki bővebben, de a címszavakban jelölt dichotómiák többé-kevésbé rámutatnak a két értelmezési keretrendszer differenciájára. Ezt a táblázatot egészítem ki a metamodernre jellemző fogalmakkal, hogy használható és érzékelhető legyen a modern és posztmodern között oszcilláló paradigma mibenléte.

---

pick out from the scrapheap of history those elements that allow them to resignify the present and reimagine a future." VERMEULEN-GIBBONS-VAN DEN AKKER, *I. m.*, 31.

18 Luke TURNER, *Metamodernism: A Brief Introduction*, 2015., <http://www.metamodernism.com/2015/01/12/metamodernism-a-brief-introduction/>

19 HASSAN, *I. m.*, 54.

Modernizmus	Posztmodernizmus	Metamodern
Romantika/Szimbolizmus	Patafizika/Dadaizmus ²⁰	Szabad választás
Forma	Antiforma	Forma/Antiforma
Cél	Játék	Affektivitás=cél+játék
Design [megformáltság]	Véletlen	Nem értelmezhető
Hierarchia	Anarchia	Méltányosság (egalitarizmus?)
Mesterségbeli tudás/ Logosz [értelemmel bíró beszéd]	Kimerülés/Csönd	Rámutatás, Expresszió
Műtárgy/Befejezett mű	Folyamat/Performance/ Happening	Interferencialitás
Részvétel	Távolságtartás	Megkérdőjelező részvétel
Kreáció/Totalizáció	Dekreáció/Dekonstrukció	Rekonstrukció
Szintézis	Antitézis	(meta)Tézis
Jelenlét	Hiány	Oscilláció
Műfaj/Határvonal	Szöveg/Interszöveg [intertext]	Interferencialitás
Szemantika	Retorika	Reszemantizáció
Hypotaxis	Parataxis	Metaxis
Metafora	Metonímia	Szinesztézia
Gyökér/Mélység	Rizóma/Felszín	Közöttiség
Jelölt	Jelölő	Jelölés
Lisible/Olvasható	Scriptible/Írható	Reinterpretálható
Narratív/Grande History	Antinarratív/Petit Historie	Metanarratív
Típus	Mutáns	Variáns
Genitális/Fallikus	Polimorf/Androgün	Mindezek végtelen kombinációja + posztumán
Paranoia	Skizofrénia	Terápia
Eredet/Ok	Difference/Differance/ Nyom (trace)	Összefüggés
Az Atya	A Szentlélek	A Fiú
Metafizika	Írónia	Újkomolyság/Posztírónia

20 Hassan összehasonlítása azért megkérdőjelezhető, mert alapvetően a szembeállított elemek (romantika – patafizika) közös halmaza sem látható. Amennyiben a romantikát poétikatörténetileg helyezük el, a patafizikával nem találkozik, az utóbbi nem ellentéppontja, nem hasonló hozzá, nincsen közös metszetük.

Szabad választás a formák között

Az internet által elérhetővé vált *metaverzumban* a szerző egyszerre több perszónát is kreálhat, amelyek hangján/neve alatt különbözőképp szó-lal meg.²¹ Nem létező személyek és személyiségek épülhetnek fel az online térben, amelyek képesek kommunikálni egymással. A formai hibriditás egy adott művön belül is lehetséges, ahogyan ez David Foster Wallace *Végtelen tréfiájában* is megmutatkozik, de ennél messzebbre mutatnak azon inter- és transzmediális műalkotások, amelyek a technológiai sokféleség által válnak elérhetővé. Nincs jellemző, körülhatható irányzat („izmus”) vagy forma, amely meghatározza a metamodernre, azonban ez áll a posztmodernre is. A formák variabilitása, újrahaznosítása jellemzi a textust.

Forma/Antiforma – Design/véletlen

Forma és antiforma a metamodern poétikában nem zárják ki egymást. Amennyiben Hassan posztmodern formaellenességről vagy formabontásról, a szabályos versformák meghaladásáról beszél, úgy a metamodern klasszikus és modern formákat igyekszik feléleszteni és a jelen számára jelentéssé tenni. Azonban ez nem jelenti azt, hogy a nem szokványos formákat elvetné, azaz kizárólag kötött formákkal dolgozna. Hassan szembeállítására azért megkérdőjelezhető, mert a posztmodern nem szokványos versformái a lejegyzettség általi medialitás szükségyszerűsége révén valamilyen formát létrehozhatnak, amely forma bárki számára reprodukálható. Weöres Sándor *Tapéta és árnyék* című verse megbontja a befogadó szempontjából klasszikus versformaként imaginált képet, de ezzel az aktuussal egyedi formát hoz létre, amely forma

21 „Where each individual author can be at once many authors, old conversations dependent upon entrenched and essentialized subject positions are rendered untenable and revealed as unproductive; indeed, if we all, in the Internet Age, already feel uprooted from our own selves and our received notions of community and the public square, metamodernism and the metaverse offers us a pragmatic model for navigating our new reality.” [Abban a térben, ahol minden egyedi alkotó egy időben lehet több szerzői perszóna, a szubjektumpozíciókon alapuló, rögzült társalgási helyzetek fenttarthatatlanná és terméketlenné válnak; ugyanis az internet korában mindannyian gyökerestül elválasztódunk önmagunktól, a közösségről és a közösségi terekről alkotott fogalmainktól; a metamodern és a metaverzum pragmatikus modellt ajánl fel az új realitásunk navigálására.] Seth ABRAMSON, *Metamodern Literature and the Metaverse*, 2017. https://www.huffpost.com/entry/metamodern-literature-and_b_7067708

reprodukálhatósága révén Weöres verse is megidéződik. Tehát az anti-forma minden esetben formateremtéssel jár. Ugyan a metamodern lírában a forma rekonstrukciója válik fontossá, de nem veti el a klasszikus és az attól eltérő antiformát sem.

Rekonstrukció

A formát nem egy statikus idomnak tartjuk, amit meg lehet tölteni tartalommal és jelentéssel, sokkal inkább egy dinamikus kihívásnak az írás aktusában. A forma az írás performatív mozgásban levése, ahogyan a befogadó számára a forma olvasás mozgásban levése.²²

A formát tehát a szükségszerű médiumnak tekintik, amely leküzdendő akadályként van jelen az értelmezésben és az értelemalkotásban. A rekonstrukcióra olyan olvasási stratégiaként tekintenek, amit az irodalmi szövegek formai és esztétikai sajátosságai révén aktiválhat az olvasó. A nagy narratíva újra fontossá válik a metamodern számára, amelyet modern vagy autentikus formák újrafelhasználásával és reszemantizációval biztosít.

Reszemantizáció – Interreferencialitás

Niels van Poecke *The New Weird Generation* című esszéjében²³ bemutatja, hogy miként látja Amerikában az újhullámos népzeneét. Az általa vizsgált népzenei koncertek és fesztiválok természeti közegben, a közönséget és a zenekart elválasztó határ megszüntetésével alkotnak régi-újfajta közösséget. Az autentikus helyszínek, a formabontó hangszerelés és a dalszövegek, amelyek gyakran gyermekkori naivitást idéznek meg, a technológiai világból való menekülésként is értelmezhetőek. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy ez a bensőséges koncertélmény merőben mást képvisel, mint a 80-as 90-es évek punk- és metálkoncertjei, amelyek során nem volt ritka jelenség a berendezés megsemmi-

22 „We understand form not as a static container that may be filled with meaning, but rather as a dynamic challenge, as, in the words of Attridge, ‘performed mobility, as a performance of reading answering to a performance of writing.’” Irmtraud HUBER – Wolfgang FUNK, *Reconstructing Depth: Authentic Fiction and Responsibility* = VERMEULEN–GIBBONS–van den AKKER, I. m., 230.

23 Niels van POECKE, *The New Weird Generation*, 2011., <https://www.metamodernism.com/2011/01/06/the-new-weird-generation-ii/>

sítése vagy a közönség testnedvekkkel való megszegényítése. Amennyiben nem ennyire szélsőséges performanszokról beszélünk, önmagában már a stadionos nagykoncertek jellege is magában foglalja a hierarchiát, előadó és befogadó közötti leküzdhetetlen távolságot, amelyek oldódni látszanak az említett népzenei koncerteken. Az urbánus közegtől való elszakadás afféle „rousseau-i filozófiát” képvisel, persze egy teljesen más aktualitásra hivatkozva. Az elvonulások során romantizált világ – gondoljunk itt az említett, természetben tartott koncertekre, zarándokutakra – az ember természeti lényként való önfelfedezésének a része. Az én vagy az identitás, aminek felbomlására a posztmodern rámutatott, rekonstruálható a természethez való visszatéréssel, főként olyan globális krízisek során, mint amilyen a koronavírus-válság.²⁴ A reszementizáció a jelentések folyamatos változását, bővülését, átírását viszi véghez. A digitális kultúrában a metamodern teoretikusok számára nyilvánvaló, hogy a történelem során már számos kérdést feltettek, mindent megmagyaráztak, és nehéz új állításokat megfogalmazni a világgal kapcsolatban, ennek ellenére mégis szeretnének érvényes kijelentéseket tenni és alternatívákat, új perspektívákat nyitni.²⁵

- 24 „For the desire of making the world authentic by romanticizing it seems to occur when, indeed, big (political, social, economical, ontological) crises question people’s certainties, when, indeed, the very foundations of people’s lives are shaken and when, indeed, people are left to their own devices to create meaning, to envision anew the outlines of future possibilities.” [A romantizálással autentikussá tehető világ vágya akkor bukkan fel, amikor egy világméretű krízis (politikai, társadalmi, gazdasági, ontológiai) bizonytalanságba taszítja az embereket, amikor az élet alapvetőnek vett bizonyosságai összeuszálódnak és a saját eszközeikre vagyunk kénytelenek hagyatkozni, hogy értelemt találjunk, hogy a jövő lehetőségeinek körvonalait el tudjuk képzelni.] van POCKE, *I. m.*
- 25 „Yet it also entails that metamodern culture has a distinctively different relation to the past and the future than postmodern culture. The prefix ‘post-’ indicated, among other things, a disconnected present that ‘bracketed the past’ and foreclosed utopian desires (Jameson 1991 [1984]) – being, as it were, beyond such petty concerns as already tested or yet to be realised ways of living, succumbing instead to a credit-fuelled moment of euphoria, induced by free-floating signifiers on surface level. In contrast, the prefix ‘meta-’ evokes a moment in which the past and the future are seen as alternative credit issuers – say, a local credit union or global peer-to-peer lender – that may enable us to be taken out of post-postmodern bankruptcy into the realms of a renewed pathos, ethos and logos, albeit in a rather post-collective or, at best, loosely networked manner.” [Ez maga után vonja, hogy a metamodern kultúra lényegesen másként viszonyul a múlt-hoz és a jövőhöz, mint a posztmodern. A ‘poszt’ előtag többek között a zárójelbe tett, múlttól lecsatlakoztatott jelent implikálja és kizárja az utópiákat. Túl van a már kipróbált és megvalósításra váró életlehetőségeken, ehelyett teret enged a pillanatnyi, olcsó hitelek által hajtott élvezeteknek, amelyeket szabadon lebegő, felszínes jelölők indukálnak. Ezzel szemben a ‘meta-’ előtag olyan pillanatot teremt, amelyben a múlt és a jövő olyan alternatív hitelkibocsátóként jelenik meg – mint egy helyi hitelközpont vagy globális közösségi kölcsönző – ami átkonvertálja a poszt-posztmodern csődöt egy új pátosz, logosz és éthosz birodalmába, habár inkább egy poszt-kollektív vagy kevésbé hálózatos módon teszi ezt.] VERMEULEN–GIBBONS–van den AKKER, *I. m.*, 28.

Egy újfajta hozzáállást vélek felfedezni múzeumokban és kiállítókon látható fiatal művészek alkotással kapcsolatos attitűdjében, ami azt sugallja: *Tudom, hogy a művészetem, a műalkotásom butaságnak, sőt hülyeségnek tűnhet, vagy talán mások már megcsinálták korábban, de ez nem jelenti azt, hogy ne kellene komolyan venni.*²⁶

A rekonstrukció és a reszemantizáció abban áll, hogy a meglévő jelenségek (jelentések, formák, stílusok) végtelen kombinációjának lehetősége adott. A metamodern fontos fogalma az informált naivitás, az oscilláció a modern lelkesedés és a posztmodern ironia között. Az interreferencialitás és a reszemantizáció a képi világ jelentésképzésén keresztül is összekapcsolható. Seth Abramson *cross-over space*-nek nevezi az internetes mémek világát, ahol két regiszter egymásra írása során egy harmadik értelmezési tér jön léte. A mémekről megállapítja, hogy olyan közösségi műfajként működnek, amelyek önmagukban nem funkcionálnak, tehát előzetes tudás szükséges befogadásukhoz. A mém a megidézett jelentésrétegek mindegyikére utal, de el is távolodik tőlük, az eredeti kontextuson kívülre helyeződik, majd a mindennapi használatban már attól eltávolodva jelként funkcionál. A befogadónak az ábrázolás és a megidézett szövegek közötti korreláció segítségével lehet rekonstruálnia az ilyen formán újragyártott „tartalmat”.

Metanarratíva, (meta)Tézis

James Elkins kritikával illeti az akadémiai közeget, ugyanis meglátása szerint az kevésbé foglalkozik a kortárs irodalommal. A metanarratíva igénye ebben az esetben a narratívákról való diskurzus megnyitásának szükségyszerűségét jelöli. Elkins szerint a diákok a kortárs irodalom kutatása helyett inkább foglalkoznak klasszikus szövegekkel, amelyekről csak nyilvánvalóságokat tudnak megállapítani, amit az elvárt akadémiai nyelven kell prezentálniuk.²⁷ Megkérdőjelezi azt az elvárást, hogy egy

26 „I’m noticing a new approach to artmaking in recent museum and gallery shows. ... It’s an attitude that says, *I know that the art I’m creating may seem silly, even stupid, or that it might have been done before, but that doesn’t mean this isn’t serious.*”, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3402/jac.v2i0.5677>

27 „I see instead that students are referred to manuals of style, as well as various kinds of ephemeral grammar guides, to get them started and produce something which is nominally clear. If the prose achieves some kind of clarity, the next step – after an untheorised gap – is to help the student to write in the manner, mode or style of the professional journals in their field, so that they can go on and become successful. This is

szövegről való tudományos értekezés során „kötelező” a vonatkozó kanonikus elméletekre hivatkozni, és azok alapján értelmezni az adott művet. Ugyan ő nem ad a vázolt problémára megoldási javaslatot, de saját példáján keresztül mutatja be azt a kísérletet, miszerint nem próbál megfelelni az elvárt normáknak, hanem „hagyja a szöveget magától íródni”. Hassan a modernizmust a szintézissel, a posztmodernizmust pedig az antitézissel párosította, ezért amennyiben a hegeli dialektika alapján választjuk ki a metamodernhez illő fogalmat, a tézisen kívül nincs más lehetőségünk. Ebben az értelemben a metamodern egyidejű tézisek összessége, amelyek nem zárják ki egymást. Azonban a metamodern értelmezhető a posztmodern szkepszis antitéziseként vagy a posztmodern kiábrándultság és a modern naivitás szintéziseként is. Egyszerre tézis, antitézis és szintézis vagy egyik sem. A metatézis fogalma a nyelvtörténetben ejtökkönnyítő hangserét jelent, mint a *pehely-pelyhek* esetén. Stiliztikai-retorikai terminusként hangátvetést jelöl (*tereh*). A kémiai szaknyelv pedig a metatézist kettős kötések vándorlására és rekombinációjára használja.²⁸ Az ógörög *meta* (túl) és a *thesis* (tétel) szavak kapcsolata metamodern kontextusban a tézis meghaladását is jelölheti. A metamodernizmus ekképpen nem a hegeli hármás dinamikájában értelmezendő, hanem egy olyan érzésstruktúráként, affektusként, világnézetként, amelyben nem szükséges téziseket állítani, majd antitézisekkel cáfolatot adni, hanem a világ jelenségeinek rögzítése elegendő a kor önmeghatározásához.²⁹ Ezt ugyan a holland teoretikusok nem tárgyalják, de egészen szélsőséges értelmezése is lehet a rögzítés felülreprezentálásának és az Elkins-féle szkepszis szintézisének, mégpedig a tudomány legitimitásának megkérdőjelezése.

---

based on a misunderstanding of classical rhetoric. In contemporary rhetorical studies, the idea that the plain style is fundamental does not exist.” [A diákok stiluskézíkönyvekre hagyatkoznak és rövid életű nyelvtani útmutatókat használnak ahhoz, hogy valami viszonylag világos dologról beszélhessenek. Ha a szöveg valamiféle egyértelműségben létezik, a következő lépés – egy elmélet nélküli hézag után – a diákok bevezetése a professzionális írás területére, hogy saját szcénájukban sikeresek lehessenek. Ez a klasszikus retorika félreértésén alapszik. A kortárs retorikatudományban az egyszerű stílus szükségszerűsége nem létező fogalom.] James ELKINS, *Thoughts on Writing about Art after Postmodernism* = VERMEULEN–GIBBONS–van den AKKER, *I. m.*, 301.

28 <http://chemicaljohnny.blogspot.com/2013/12/metatezis.html>

29 „We infer the notion of metaxy not in order describe the human condition, let alone prescribe a model for artistic production, but to try to grasp the sensibility of the meta-modern condition, to comprehend what it means to experience and live in the twenty-first century.” [A metaxis fogalmára nem az ember állapotára vonatkoztatva hivatkozunk, előírva egy művészeti termelés modelljét, hanem megpróbáljuk megragadni a metamodern állapotot, hogy megétsük miben áll a 21. századi lét és léttapasztalat.] VERMEULEN–GIBBONS–van den AKKER, *I. m.*, 32.

Pszichológia, Rámutatás

A 21. századi *metaverzumban* számos behatás éri az egyént, amelyek közösségi megélése különböző affektusok megteremtődését hívja életre. Mark Fisher *reflexív impotenciának*³⁰ nevezi a brit diákok kétezres évekbeli állapotát, ami abban áll, hogy a diákok tudatában vannak annak, hogy a fennálló rendszer (legyen az oktatási vagy politikai rendszer) számukra nem kedvező, de úgy gondolják, hogy lázadásuk nem érhet el valódi változást. A változtatásra való képtelenség azt idézi elő, hogy az adott társadalmi csoport beletörődik élethelyzetébe és elveszíti a boldogabb jövőbe vetett hitét. *Depresszív hedonizmusnak* hívja Fisher azt az állapotot, amelynek a brit diákság beállítódását látja, amely a kiábrándultság okán a társadalmi jobbítás szándékától elfordulva kizárólag az egyéni élvezetek világába hajszolja magát, ami együtt jár a kapitalizmusnak való alárendelődéssel és az exponenciálisan növekvő fogyasztással. A kultúrákutató szinte lehetetlennek látja a neoliberalizmus megfékezését, könyvének utolsó bekezdésében mégis az alábbiakat írja:

A „történelem végének” hosszú, sötét éjszakájában történelmi lehetőség rejlik. A kapitalista realizmust éppen totális volta teszi sebezhetővé: még a politikai és gazdasági alternatívák felcsillanása is aránytalanul nagy horderővel bírhat. A legkisebb esemény is képes lehet átszakítani a kapitalista realizmus szürke függönyét, amely most elfedi előlünk a lehetőség horizontokat; átfordítani a totális tehetetlenséget egy olyan helyzeté, ahol egyszer csak ismét bármi elképzelhető.³¹

Figyelemre méltó, hogy Fisher egész kötetében a reflexív impotencia hangján szólal meg. A kapitalizmust leküzdhetetlen globális gazdasági monstrumnak látja, amely minden ellenzékét magába olvasztja (gondoljunk csak az *Amazonon* megvásárolható „Down with Capitalism!” feliratú ruhadarabokra); következőképp minden küzdés felesleges. Éppen ezért ellentmondásos, hogy az utolsó bekezdésben azt állítja, hogy egy apró esemény is megdöntheti a neoliberális gazdasági berendezkedést. Egyetlen megoldásként a kapitalizmus hibáira való rámutatást javasolja, pontosabban a kollektív depresszió beemelését a diskur-

30 Mark FISHER, *Kapitalista realizmus*, ford. TILLMAN Ármin – ZEMLENYI-KOVÁCS Barnabás, Napvilág, Budapest, 2020, 43.

31 *Uo.*, 120.

zusba, továbbá szükségesnek tartja felhívni a figyelmet a kapitalizmus ígéretének (nem lesz bürokratikus) hamisságára. A kötet kiábrándultsága Fisher posztmodern beállítódását tükrözi, de az ironikus hangnem mellett – amit leginkább a fiatal generáció bemutatása során gyakorol – megjelenik a komolyság, a valós problémák rögzítésére való igény. A metamodern elsődleges célja, hogy rögzítse a 21. századi lét érzésstruktúráit, azonban ezt kevésbé teszi a rendszerkritika felől, mint inkább az egyén benyomásainak és ezek művészeti reprezentációnak bemutatása felől. Az érzésstruktúra leírása az egyéni léttapasztalat kollektív affektusait szeretné rögzíteni, és nem a rendszer megdöntésének lehetőségeit kívánja felvázolni. Fisher szemlélete a metamodern felől poszt-posztmodern segélykiáltásnak tűnik, ami ugyan lázadni akar, de nem találja meg lázadásának helyét.

Bizonyára a sort folytatni lehetne, ugyanis közel sem tértem ki az összes változóra, ami a táblázat kiegészítését illeti. Hassan nem csupán modern attitűdöt képvisel a rendszerezhetőség igényével, de gyakran következtelen néhány változójában (Atya-Fiú, paranoia-skizofrénia), amelyekre kifejtetlenségük okán nehéz adekvát magyarázatot, illetve metamodern megfelelőt találni. Ennek ellenére Hassan játékszabályainak elfogadásával rá lehet mutatni a 21. századi érzésstruktúrákra, legalábbis közelíteni a posztmodern utánhoz.